

2005), *‘Abdüşşamed Bâ Kesîr: Şâ‘iru Hâdramevt fi’l-ğarnî’l-‘âşîr el-hicrî* (Mükellâ 1979), *‘Âdât ve tekâlid bi’l-Ahğâf* (I, Mükellâ 1400/1980; II, *ez-Za‘ümü’l-‘ummâlî Hammûd Bâ Dâvî* adlı eseriyle birlikte, Sey‘ûn 1402/1982; Mükellâ 1404/1984), *el-Ağnâmü’l-ğâlîde* (Sey‘ûn 1981, Mahfûz Bâ Haşvân ile birlikte), *Ziyârât ve ‘âdât: Ziyâretü nebiy-yillâh Hûd* (Sey‘ûn 1982; İng. trc. ve nşr., Linda Boxberger – Awad Abdelrahim Abu Hulayqa, *Visits and Customs: The Visit to the Tomb of the Prophet Hud*, Ardmore PA, 1998), *el-Fellâhûn ve ‘âdâtühümü’l-mihenîyye* (Sey‘ûn 1983), *eş-Şîru’ş-şâ‘bî ma‘a’l-müzâri‘în* (Sey‘ûn 1984, 1987), *Fihristü’l-veşâ‘iki’l-ğatîyye: Kısmü’t-tevsîk* (I-III, Sey‘ûn 1404-1407/1984-1987), *Deilü’l-methafî’l-‘âdât ve’t-tekâlidü’ş-şâ‘biyye bi-müdiriyyeti Sey‘ûn* (Sey‘ûn 1986), *Bahş fi mesâ‘ilî’l-‘uhde* (baskı yeri yok, 1989); *Ma‘a İbnî’l-ğayyim fi kitâbihi eḡ-Ṭuruḡu’l-ğukmiyye fi’s-siyâseti’ş-şer‘iyye* (baskı yeri yok, 1989), *el-Maḡtûḡât ve’t-tevsîk bi’l-Merkezi’l-Yemenî li’l-ebḡâsi’s-seḡâfiyye ve’l-âşâr ve’l-metâḡif bi-Sey‘ûn* (Sey‘ûn 1989), *San‘a ve ‘Aden* (Sey‘ûn 1990), *ed-Dân fi Hâdramevt* (Sey‘ûn 1991; Mükellâ 2004), *eş-Şîr lede’l-‘Arab* (Sey‘ûn 1993), *Ta‘rifât târiḡiyye ‘an vâdî Hâdramevt* (Sey‘ûn 2000), *el-Hareketü’l-edebîyye fi Hâdramevt* (Mükellâ 2001; İslâm öncesinden yazarın kendi zamanına kadar Hadramut bölgesindeki tanınmış edip ve şairlerin biyografileri çerçevesinde edebî hareketin gelişme seyri altı bölüm halinde ele alınmıştır), *Mûlaḡḡînü elḡânî’d-dân Sa‘îd Mübârek Merzûḡ* (Mükellâ 2004), *eş-Şîru’ş-şâ‘bî fi Hâdramevt: Bahş ve tevsîk* (Mükellâ 2007). Ayrıca *Nüşû‘ü’l-ḡareketi’l-‘ummâlîyye ve teḡavvürühâ bi-vâdî Hâdramevt, Ehemmiyyetü’l-âşâr fi izâḡi me‘âlimi’t-târîḡ*, *Mektebetü’l-Ahğâf li’l-maḡtûḡât bi-Terîm*, *Devrû’l-edeb fi ḡareketi’l-fellâḡîn bi-vâdî Hâdramevt*, *Medînetü’l-Mükellâ*, *el-ḡivâr ve’l-ḡıḡḡa fi’l-ḡur‘ânî’l-Kerîm ve’ş-şîri’l-‘Arabî*, *ḡaşâ‘id fi’ş-şîri’ş-şâ‘bî*, *Min Revâfidi’l-müdevveneti’t-târîḡiyyeti’l-Yemenîyye* (I-IV), *Şataḡât min ruvvâdî’l-ḡareketi’l-edebîyyeti’l-Yemenîyye*, *Mütâla‘ât fi’l-edeb ve’t-târîḡ* (I-II), *el-Mesâcid fi medîneti Sey‘ûn*, *el-İbâziyye bi-Hâdramevt*, *el-Hicretü’l-Yemenîyye*, *eḡ-Ṭıbbü’l-‘Arabî bi-Hâdramevt*, *el-Meşrû‘u’r-revî fi menâḡıbi Benî ‘Alevî*, *et-Tercümân fi menâḡıbi Âli’ş-Şabbân*, *Vâḡı‘u Hâdramevt es-siyâsi* adlı eserleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Boxberger, *On the Edge of Empire: Hadhramawt, Emigration and the Indian Ocean 1880s-1930s*, Albany 2002, s. XIII, 286-287; U. Freitag, *Indian Ocean Migrants and State Formation in Hadhramawt: Reforming the Homeland*, Leiden 2003, s. 31, 34, 60; Avaz M. Bâfatîm, “eş-Şabbân (‘Abdülğâdir Muhammed)”, *el-Mevsû‘atü’l-Yemenîyye*, San‘a 1423/2003, III, 1798-1799; M. Rodinov – H. Schönig, *The Hadramawt Documents, 1904-51: Family Life and Social Customs under the Last Sultans*, Beirut 2011, s. 3, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 23, 26, 30, 35, 77, 297, 306-307; Mikhail Rodinov, “The Labour Code of the Sultan Ali b. Mansûr al-Kathîrî, 1351/1932”, *Ar.S*, IV (1997), s. 196; Muhammed b. Hâvî Bâvezîr, “eş-Şabbân, ‘Abdülğâdir b. Muhammed”, *Mv.AU*, XVI, 210-212; “el-Üstâz ‘Abdülğâdir eş-Şabbân bi-aḡlâmi mu‘âşırîh”, <http://www.mahaarat.com/?p=525> (13.03.2015); “‘Abdülğâdir eş-Şabbân”, *Mu‘cemü’l-Bâbiḡîn li-şu‘arâ’i’l-‘Arabî’l-mu‘âşırîn*, http://www.almoajam.org/poet_details.php?id=4082 (13.03.2015).

▲ AHMET ÖZEL

SÂBİT DÂMOLLA

(bk. DÂMOLLA, Sâbit).

SABRA, Abdülhamîd İbrâhîm

(عبدالحميد إبراهيم صبره)

(1924-2013)

Mısırlı İslâm bilim tarihçisi.

8 Haziran 1924'te Mısır'ın Tanta şehrinde doğdu. Felsefe öğrenimini İskenderiye Üniversitesi'nde tamamladı (1947). Burada Yûsuf Kerem ve Ebû'l-Alâ Affî gibi isimlerden ders aldı. Sonraki yıllarda sanat ve edebiyatta etkin rol oynayacak arkadaşları arasında edebiyat eleştirmeni, şair ve mütercim Muhammed Mustafa Bedevî, aktör Mahmûd Mürsî ve roman yazarı Edward el-Harrât gibi isimler yer alır. Öğrenimini tamamladıktan sonra 1950'de Mısır hükümetinin bursuyla İngiltere'ye gitti. XX. yüzyılın en önemli bilim felsefecilerinden Karl Popper yönetiminde Londra Üniversitesi'nde *Explanation, Hypothesis and Experiment; a Study of Methods of Research in Physics Illustrated by the Development of Optics in the Seventeenth Century* adlı teziyle doktorasını tamamladı (1955). Ardından Mısır'a dönerek İskenderiye Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde ders vermeye başladı. 1962'de ilmi çalışmalarını sürdürmek üzere İngiltere'deki Warburg Enstitüsü'ne geçiş yaptı. 1972'de Harvard Üniversitesi Bilim Tarihi Bölümü'ne davet edildi ve 1996 yılında emekli oluncaya kadar oradaki öğretim üyeliğini sürdürdü. 2005 yılın-

da History of Science Society tarafından bu alandaki en prestijli ödüllerin başında gelen George Sarton Medal'a layık görüldü. Değerli çalışmalarından dolayı Küveyt Bilim Vakfı tarafından ödüllendirildi. 18 Aralık 2013 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Massachusetts eyaletine bağlı Lexington'da vefat etti.

Akademik hayatına erken modern dönem Avrupa optiğiyle başlayan Sabra doktora çalışmasını gözden geçirilmiş halini 1967'de *Theories of Light from Descartes to Newton* adıyla neşretmiştir. Bu alandaki araştırmaları günümüzde de takdir görmekle birlikte bilim tarihi alanındaki haklı ününü Ortaçağ İslâm bilim tarihine yöneldikten sonra yaptığı çalışmalarla kazanmıştır. Sabra, İslâm bilim tarihçiliğinin hem nicelik hem nitelik olarak gelişmesine katkıda bulunmuş, bilhassa İbnü'l-Heysem optiği üzerine yaptığı çalışmalar bu ismin hem İslâm hem Avrupa bilimi çevrelerinde önemini ortaya koymuştur. Optik alanında devrimci bir projenin ürünü olarak gördüğü İbnü'l-Heysem'in yedi kitaptan (makale) oluşan *Kitâbü'l-Menâzir*'inin ilk beş kitabının edisyon kritiğini ve ilk üç kitabın da tercüme ve şerhini neşretmiştir.

Onun İslâm bilim tarihinin diğer alanlarında yaptığı çalışmalar arasında İbn Sînâ'nın *eş-Şifâ'* adlı eserinde Öklid'in *Elementler*'ine dair bölümün edisyon kritiği, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin Öklid'in *Elementler*'ine yazdığı *Taḡrîru Öklîdis*'inde yer alan beşinci postulanın edisyon kritiği, İbnü'l-Heysem'in Batlamyus astronomisiyle ilgili eleştirilerini ortaya koyduğu *Maḡâle fi'ş-şükûk ‘alâ Batlamyus* adlı eserin Arapça metninin edisyon kritiği anılabilir. Bu son çalışması, İslâm coğrafyasının doğusunda Batlamyus astronomisine yapılan eleştiriler geleneğinin daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Bu önemi

Abdülhamîd İbrâhîm Sabra

vurgulamak amacıyla Endülüs örneğinden hareketle İslâm coğrafyasının batısında Batlamyus'a yöneltilen eleştirileri diğer bir makalesinde değerlendirmiştir ("The Andalusian Revolt Against Ptolemaic Astronomy: Averroes and al-Bitrûjî", *Transformation and Tradition in the Sciences: Essays in honor of I. Bernard Cohen*, ed. Everett Mendelsohn, Cambridge 1984, s. 133-153).

Bu çalışmalarının yanı sıra metinleri şerhederek günümüz araştırmacılarının dikkatine sunan Sabra, İslâm bilim tarihinin genel bilim tarihçiliği içerisinde de ha muteber bir yer kazanması için gayret göstermiştir. Ortaya koyduğu teorik çalışmalarla sadece İslâm bilim tarih yazımında değil İslâm entelektüel tarihçiliğinde de büyük bir tesir icra etmiştir. 1987 yılında yayımlanan ünlü makalesinde ("The appropriation and Subsequent Naturalization of Greek Science in Medieval Islam: A Preliminary Statement", *History of Science*, XXV [1987], s. 223-243) öne sürdüğü iddialar bilim tarihi alanında "Sabra tezi" (Sabra thesis) diye anılmaya başlanmıştır. Bu makalede Sabra, bilim tarihinde olgu ve fikirlerin öncüllerini bulmaya ve kahramanlar yaratmaya dayanan paradigmayı eleştirmiş, Yunan birikiminin İslâm dünyasına girişini uyarılama (appropriation) ve doğallaştırma (naturalization) kavramları ile izah ederek İslâm entelektüel tarihi açısından önemli olan bu dönemi bağlamsal bir yoruma tâbi tutmuştur. Diğer bir ifadeyle Sabra, Yunan bilim ve felsefesinin İslâm dünyasına geçişinin sıradan bir olay değil bilim ve düşünce alanında hem İslâm dünyasında hem Avrupa'da büyük tesirleri olacak bir süreçte tekabül ettiğini dile getirmiştir. Başka bir makalesinde ise İslâm bilim tarihinin özcü bir biçimde yorumlanmasına karşı çıkararak tarihsel bağlam ve yerel yorumun gerekliliğine işaret etmiştir ("Situating Arabic Science: Locality versus Essence", *ISIS*, LXXXVII/4 [1996], s. 654-670).

Sabra, kelâm ilmindeki âlem ve tabiat anlayışları üzerine yaptığı çalışmalarla da İslâm entelektüel tarihi alanında yeni bir yolun açılmasında başlıca isimlerden biri olmuş, kelâm âlimlerinin benimsediği atomcu âlem görüşünün Helenistik doğa felsefesinin alternatifi olan felsefi bir model şeklinde biçimlendiğini ileri sürmüştür. Bu konudaki ilgisini ömrünün sonuna kadar devam ettirmiş, en son çalışmalarından birini Eş'arî mezhebi örneğinden hareketle kelâm atomculuğunun ontolojisine ayırmıştır ("The Simple Ontology of Kalâm

Atomism: An Outline", *Early Science and Medicine*, XIV/1 [2009], s. 68-78). Sabra astronomi, optik, matematik ve kelâm tarihi alanında yaptıkları çalışmalarla bugün her biri kendi sahalarında söz sahibi olmuş değerli öğrencilerinin yanı sıra bizzat yaptığı çalışmalarla da İslâm bilim tarihi araştırmalarının son ellî yılına damgasını vurmuş isimlerin başında yer almaktadır.

Eserleri. Telif: *Theories of Light from Descartes to Newton* (London 1967; Cambridge 1981); *Optics, Astronomy, and Logic: Studies in Arabic Science and Philosophy* (Aldershot 1994). Sabra'nın kaleme aldığı çok sayıdaki ilmi makaleden bazıları şunlardır: "Thâbit ibn Qurra on Euclid's Parallels Postulate" (*Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, XXXI [1968], s. 12-32); "Simplicius's Proof of Euclid's Parallels Postulate" (*Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, XXXII [1969], s. 1-24); "Târîhu'l-'ulûm 'inde'l-'Arab: Ehdâfuhû ve müşkilâtuhû" (*Ebhâşü'n-nedveti'l-'âlemiyyeti'l-'ulâ li-târîhi'l-'ulûm 'inde'l-'Arab*, Halep 1977, s. 59-79); "Ibn al-Haytham's Lemmas for Solving 'Alhazen's Problem'" (*Archive for History of Exact Sciences*, XXVI [1982], s. 299-324); "Form in Ibn al-Haytham's Theory of Vision" (*Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, V [1989], s. 115-140); "Science and Philosophy in Medieval Islamic Theology. The Evidence of the Fourteenth Century" (*Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, VIII [1994], s. 1-42); "Configuring the Universe: Aporetic, Problem Solving, and Kinematic Modeling as Themes of Arabic Astronomy" (*Perspectives on Science*, VI [1998], s. 288-330); "Ibn al-Haytham's Revolutionary Project in Optics: The Achievement and the Obstacle" (*The Enterprise of Science in Islam: New Perspectives*, ed. J. P. Hogendijk – A. I. Sabra, Cambridge 2003, s. 85-118); "Kalâm Atomism As an Alternative Philosophy to Hellenizing Falsafa" (*Arabic Theology, Arabic Philosophy. From the Many to the One: Essays in Celebration of Richard M. Frank*, ed. J. E. Montgomery, Leuven 2006, s. 199-272). Sabra, *The Encyclopaedia of Islam*'da "İlm al-Hisâb", "al-Khwârazmî, Abû 'Abd Allâh", "Manâzir"; *Dictionary of Scientific Biography*'de "al-Farghânî", "Ibn al-Haytham", "al-Jawharî", "al-Nayrîzî" gibi maddeler yazmıştır.

Neşir. 1. Ömer Hayyâm, *Risâle fi şerhi mâ eşkele min musâderâti Kitâbi Öklidîs* (İskenderiye 1961). 2. İbnü'l-Heysem,

eş-Şükûk 'alâ Batlamyus (Kahire 1971, 1996, Nebîl eş-Şihâbî ile birlikte). 3. İbnü'l-Heysem, **Maqâle fi halli şükûki Kitâbi'l-Mecisî** (*Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, X, Frankfurt 1995-1996, s. 1-59). 4. İbn Sînâ, **Uşûlü'l-hendese** (Kahire 1977, Abdülhamîd Lutfî Mazhar ile birlikte). İbn Sînâ'nın eş-Şifâ' adlı eserinde Öklid'in *Elementler*'iyle ilgili birinci bölümdeki ilk kısmın edisyon kritiğidir. İbrâhim Beyyûmî Medkûr bu neşri gözden geçirmiş ve esere bir önsöz yazmıştır. 5. İbnü'l-Heysem, **Kitâbü'l-Menâzir** (Küveyt 1404/1983, 1-3. makaleler; I-II, Küveyt 1423/2002, 4-5. makaleler). Sabra, daha sonra *el-Menâzir*'in ilk üç makalesini kapsayan kısmı notlarla birlikte İngilizce'ye çevirmiştir (I-II, *The Optics of Ibn al-Haytham*, London 1989). Bu eserin 4-5. makalelerinin neşre hazırlanan İngilizce tercümesi henüz basılmamıştır. 6. "Burhân Nasîr al-Din al-Tûsî alâ muâdarat Uqlidîs al-khâmisa" (*Bulletin of the Faculty of Arts of the University of Alexandria*, XIII, 1959, s. 133-170). Nasîrüd-dîn-i Tûsî'nin *Tahrîru Öklidîs*'inde yer alan beşinci postulanın edisyon kritiğidir. 7. "Maqâlat al-Hasan ibn al-Haytham fi al-Athar al-zâhir fi wajh al-qamar" (*Journal for the History of Arabic Science*, I/1 [May 1977], s. 5-19). 8. "Maqâlat al-Hasan ibn al-Haytham fi kayfiyyat al-arsâd" (*Journal for the History of Arabic Science*, II/1 [May 1978], s. 3-37). 9. "Maqâlat al-Hasan ibn al-Haytham fi hall Shukûk harakat al-iltifâf" (*Journal for the History of Arabic Science*, III [1979], s. 183-212). 10. "On Seeing the Stars: Edition and translation of Ibn al-Haytham's *Risâla fi Ru'yat al-kawâkib*" (*Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, VII [1991-92], s. 31-72). 11. "Thâbit ibn Qurra on the Infinite and Other Puzzles: Edition and Translation of His Discussions with Ibn Usayyid" (*Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, XI [1997], s. 1-33).

Tercüme: Karl Popper, *The Poverty of Historicism* ('Ukmü'l-mezhebi't-târîhi: Dirâse fi menâhici'l-'ulûmî'l-ictimâ'iyye, İskenderiye 1959; Bû'sû'l-idyûlüciyâ: Naqdü mebdabi'l-enmât fi't-ta'avvuri't-târîhi, Beyrut 1992); George Sarton, *Ancient Science and Modern Civilization* (*el-'İlmü'l-quadim ve'l-medeniyyetü'l-hadîse*, Kahire 1960); Jan Lukasiewicz, *Aristotle's Syllogistic, from the Point of View of Modern Formal Logic* (*Naşariyyetü'l-kiyâsi'l-Aristiyya, min vicheti nazari'man-tûki's-sûri el-hadîs*, İskenderiye 1961).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Heysen, *Kitâbü'l-Menâzır* (nşr. Abdülhamid Sabra), Küveyt 1404/1983, neşredenin girişi, s. 7-9; Sâmî Halef Hamâneh, *Delîlü'l-bâhişin fi târihi'l-'ulûm 'inde'l-'Arab ve'l-müslimin*, Halep 1400/1980, s. 186; A. Jones, "The Optics of Ibn al-Haytham; Books I-III, On Direct Vision by Ibn al-Haytham; A. I. Sabra", *ISIS*, LXXXII/4 (1991), s. 724-726; F. Jamil Ragep – Adam Sabra, "In Memoriam A. I. Sabra (1924-2013)", *Su-hayl*, XII, Barcelona 2013, s. 181-204; Y. Tzvi Langerman, "In Memoriam: Abdelhamis Ibrahim Sabra 1924-2013", *Arabic Sciences and Philosophy*, XXIV/2, Cambridge 2014, s. 309-312; Hasan Umut, "A Life Devoted to History of Islamic Science: Abdelhamid I. Sabra", <http://www.worldbulletin.net/history/126715/a-life-devoted-to-history-of-islamic-science-abdelhamid-i-sabra> (26.12.2014); "A. I. Sabra (1924-2013)", <http://www.fas.harvard.edu/~hsdept/bios/sabra.html> (26.12.2014).

HASAN UMUT

SADÂRET KETHÜDÂSİ

Osmanlılar'da
sadrızamın başyardımcısı
ve iç işlerin sorumlusu.

Osmanlı Devleti'nde vezirîâzamların yardımcıları olarak istihdam edilen bürokratik görevliler zamanla resmî bir vasıf kazanmıştır. Başlangıçta daha çok **dânişmend** diye nitelenen bu yardımcıları sonraları **kethüdâ** ismi verilmiştir. Kethüdâlar, klasik dönem boyunca genellikle Enderûn-ı Hümâyûn'dan çıkmaların oluşturduğu müteferrika sınıfından gelenlerden tayin edilirdi. Dolayısıyla isimlerinin arkasında askerlere mahsus "ağa" unvanı bulunurdu. Paşakapısı'nın (Bâbiâli) ilk dönemlerinden itibaren devlet işlerinin idaresinde kalemîyenin ön plana çıkmaya başlaması ve kethüdâlara ait işlerin daha çok Bâbiâli ile ilişkili olması sebebiyle kalemiye tecrübesi olanlardan tayinleri ağırlık kazandı ve bu makam giderek üst düzey bir bürokratlığa, efendiliğe kayd. Sadâret kethüdâlarına gönderilen yazılarda eğer isim belirtilmemişse "ağa efendi" hitabı tercih edilirdi. Böylece makamın askerîliğinden vazgeçmeyerek iki unvan beraber kullanılırdı, bu da yaklaşık 1836'da kurumun nezârete dönüşümüne kadar sürdü. Sadâret kethüdâsı ismiyle zikredildiğinde ismin sonuna askerî sınıftan yükselmişse "ağa", kalemiye zümresinden gelmişse "efendi" hitabı eklenirdi. Kaynaklarda sadâret kethüdâları tarihî sürecin de etkisiyle farklı isimlerle anılmıştır: Önceleri vezir kethüdâsı, daha sonra vezirîâzam kethüdâsı, kethüdâ bey, kethüdâ-yi devlet, Devlet-i Aliyye kethüdâsı, sâhib-i devlet kethüdâsı, sâhib-i saâdet kethüdâsı, ket-

hüdâ-yi sadr-ı âlf şeklinde de adlandırıldı. Yabancılar ise genellikle kâhya bey ve vezir kâhyası isimlerini kullanırdı.

Vezirîâzam kethüdâları, XVII. yüzyılın sonlarına kadar vezirîâzamlarla ilgili bütün işlerde onun yardımcısı durumundaydı. Yüzyılın ortalarından itibaren Bâb-ı Âsaff (Paşakapısı), artık devlet işlerinin ağırlıklı olarak görüldüğü bir yer olmanın yanında kendi teşkilâtını kurup geliştirmesiyle sadâret kethüdâları da yeni bir şekil aldı. Uzun sayılabilecek bir süre sonunda kethüdâlık memuriyetten çıkıp geniş bir büro haline gelirken yaptığı işler de sadrazamlarla ilişkili görevlerden devlet işlerine doğru kayd. XVIII. yüzyılın başlarında artık bürosuyla birlikte sadrazamdan sonra devletin ikinci gücü durumundaydı ve ağırlıklı olarak iç işlerinden sorumlu bir birim oldu. Taşra idarecilerinin tayininden bunların görev yerlerinde denetlenmesine veya merkezle bağlantılı tutulmasına, karşılaştıkları askerî ve idarî problemlerin çözümüne yardımcı olmaya, yeni idarî karar ve politikaların uygulanmasını sağlamaya, özellikle merkeziyetçi anlayışın kaçınılmaz kıldığı iletişimi temin etmeye kadar geniş bir alanı kaplayan sorumluluklar ortaya çıktı. Ayrıca padişahın meşruiyet kaynaklarının temelini oluşturan adaletin sağlanması konusundaki ana görevin sadrazamca temsil edilmesi bu işlerin bir bölümünün kethüdâlara intikalini gerektiriyordu. Sefer zamanlarında daha ziyade sadrazamların serdâr-ı ekrem olarak ordunun başında bulunması, ordu organizasyonu konusunda sadâret kethüdâlarına çeşitli sorumluluklar yüklemekteydi ve bu anlamda sefer organizasyonunun takibi önemli görevleri arasında yer alıyordu. Taşradaki idareci-kumandan konumundaki görevlilere sefer emirlerinin yollanması, ardından sadâret yazılarının gönderilmesi ve emirlerin yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü yine sadâret kethüdâsına ait işlerdendi. Ayrıca bunların, ordu güzergâhı üzerinde kaza birimleri temel alınarak yapılan hazırlıklar çerçevesinde her kazanın kadısı ile de sıkı bir iletişim içerisinde bulunmaları gerekiyordu. Ordu toplandıktan sonra da sevk ve idarede önemli rolleri vardı. Ordunun konaklayacağı yerlerin tesbiti, iâşe ve lojistikte problem yaşanmamasının temini, öncü ve artçıların harekât esnasındaki konumları ve faaliyetleri, gerektiği takdirde önleyici operasyonların icrasında başta kumandan sîfatıyla bulunmak gibi görevler de vardı. Taşranın idarî-malî yönetiminde rol alan mütesellim, âyan, voyvoda, kadı,

nâib, muhassıl, muhafız gibi görevlilerin Bâbiâli'deki ilk başvuru yerleri sadâret kethüdâlığı idi. Başvuru konuları devlet işleri olabileceği gibi bazı özel talep ve bilgilendirmeler olabilirdi.

İstanbul'un yönetimi yine padişaktan sadârete intikal eden temel sorunlardandı. Sadrazamların İstanbul konusundaki başarıları veya başarısızlıkları gelecekteki etkileyen en önemli kriterlerdendi ve pâyihtahtın güvenliğinden günlük iâşe maddelerinin teminine, esnaf düzeninin korunmasına ve askerî sınıfın kontrolüne kadar bir dizi yükümlülükleri vardı. Tıpkı padişahların tebdilikiyafet denetiminde bulunmaları gibi sadrazamlar da bazan resmî kıyafetle kola çıkarak, bazan da kıyafet değiştirerek bu işi yaparlardı. Sadâret kethüdâları sadrazamın bu görevinde başyardımcısı konumundaydı. İstanbul'un erzak başta olmak üzere iâşe sıkıntısı yaşamaması, dağıtımın esnaf kanalıyla eski düzeninde sağlanması gibi konular da onun sorumluluğuna intikal etmişti. Bu sebeple yerli ve yabancı tüccarın İstanbul'a ne şekilde erzak getireceği hususunu düzenlerdi. Pazarlarda ve dükkânlarda satılacak ekmeğe ve yiyecek maddelerinin fiyatları İstanbul kadısı, muhtesip ve esnaf temsilcileriyle birlikte kendi dairesinde yapılan toplantılarda kararlaştırılırdı. Sadrazam İstanbul'da teşrifat gereği dışarıya çıktığı zamanlarda Bâbiâli'nin temsil ve idaresi kethüdânın üzerineydi. Ayrıca devletin en önemli meselelerinin görüşüldüğü meşveret meclislerinin dâimî üyelerindendi. Bazan kendi başkanlığında bürokrasinin önde gelenleriyle dar katımlı toplantılar düzenlerdi. Sarayda padişahla yapılan, sadrazamla birlikte ilgili birkaç kişinin katıldığı toplantıların büyük bölümüne o da davet edilirdi. Ayrıca Bâbiâli'de ve şeyhülislâm dairesinde toplanan büyük meşveret meclislerinin düzenleyicisi ve katılımcısı durumundaydı.

Sadâret kethüdâlarının Bâbiâli işlerinde de önemli görevleri vardı. İster idarî ister hukukî konular olsun Bâbiâli'ye yapılan başvurular ilk defa onun dairesinden geçirdi. Alay Köşkü karşısındaki Bâbiâli giriş kapısının üzerinde Sadâret Kethüdâsı Odası olarak anılan bir oda bu iş için tahsis edilmişti. Taşra valilerinin ve idarecilerinin merkeze gönderdikleri yazılar, daha çok kendi konaklarında faaliyetlerini yürüten kapı kethüdâları vasıtasıyla sadâret kethüdâsına iletilirdi. Esasen sadâret kethüdâsının sekreteryası konumunda olan kâtip efendi kaleminin temel görevi Bâbiâli'nin gelen-giden evrakının defterlerini tutmak-